Quaestiones rerum naturalium, Vol. 2, No. 2, Fakulta prírodných vied UMB v Banskej Bystrici, 2015, s. 152 – 159.

PRVÁ DÁMA ZÁZRAČNÉHO SVETA RASTLÍN

BRILLIANT FIRST SLOVAK FEMALE BOTANIST

Katarína ŠUCHOVÁ

Trieda dukelských hrdinov 17, 976 46 Valaská; email: katarina.suchova78@gmail.com

Abstract

The aim of the article about Izabela Textorisová was to commemorate the 150th anniversary of her birth, but , at the same time, also her botanical discoveries. Thanks to these discoveries and her extraordinary talent, despite difficult conditions in which she lived, she became the first Slovak female botanist whose place in the history of botany is really unique. She found the precious botanical treasures in Blatnická and Gaderská valleys situated in the Veľká Fatra Mts. Her copious herbarium is deposited at the Department of Botany of the Faculty of Natural Sciences of the Comenius University in Bratislava. It has been used for both scientific and aducational purposes until the present time.

Key words: the first Slovak female botanist, edelweis, garland flower, Fatra sowbread, Blatnická dolina valley, Gaderská dolina valley, herbarium, thistle

Vyberáme sa na cestu za poznaním skromného, no nekonečne vnútorne bohatého života blatnickej poštárky a prvej slovenskej botaničky Izabely Textorisovej. Žila v neľahkej dobe, ale vďaka jej vzácnym ľudským vlastnostiam a neobyčajnému talentu sa stala prvou dámou sveta rastlín – prvou slovenskou botaničkou.

Všetko sa začalo v Ratkovej



Obr. 1: Prvá slovenská botanička I. Textorisová, ktorá sa do dejín botaniky zapísala zlatými písmenami

Fig. 1: Izabela Textorisová, the first Slovak female botanist whose place in the history of botany is really unique

Izabela Textorisová uzrela svetlo sveta 16. marca 1866 v Ratkovej. Narodila sa v rodine advokáta. Úzky vzťah k prírode sa u nej prejavil už v útlom detstve. Sama o sebe napísala**:** *„Zo svojho štvrtého roku si pamätám prvé mocné dojmy kvetové. V piatom presídlili sme sa do Jelšavy, aby otec bol bližšie k okresnému súdu. V šiestom ma dali do školy. Prišiel ta práve za učiteľa I. a II. triedy Václav Vraný myslím, že rovno z preparandie. Hneď vybadal moje prírodovedecké sklony a jemným taktom ich u mňa mimo školy pestoval a upevňoval.“* (Valehrachová, 1975).

Prvé poznatky z oblasti botaniky skutočne získala od Václava Vraného (1851 – 1929), svojho učiteľa v ľudovej škole. Bol botanik, ktorý ako prvý u nej postrehol záujem a neprehliadnuteľný talent v tejto oblasti. Naučil ju určovať rastliny, poskytoval jej vzácne rady ako ich má zbierať, sušiť a ako si má vytvoriť herbár. Poradil jej, aby si dala vytlačiť lístky s názvom Herbarium Textoris. K hlbšiemu štúdiu zázračného sveta rastlín ju inšpiroval Andrej Kmeť (1841 – 1908). Práve na jeho podnet zbierala a určovala nielen kvitnúce rastliny, ale rovnako aj machy a lišajníky. Osud jej do cesty vniesol vzácneho človeka, ktorým bol Ľudovít Holuby (1836 – 1923). S Ľudovítom Holubym si vymieňala herbárové exempláre a on kontroloval niektoré ňou identifikované rastliny. Pomáhal jej určiť tie, ktoré sama určiť nevedela.

Prvé tri roky v ľudovej škole prebehli šablónovite a boli ešte slovenské. Nasledujúce obdobie troch rokov bolo poznačené pomaďarčením ovzdušia celej Jelšavy. V roku 1874 sa

dostala k tete Ľudmile Kuorkovej, ktorá bola v tomto období štátnou učiteľkou v Slovenskom Pravne. O dva roky prešla na obecnú školu v Belej, kde vychodila šiestu triedu. Po skončení šiestej triedy v roku 1877 sa už ďalej vzdelávala ako samouk. Keď sa vracala späť do Jelšavy, dostala na cestu poučenie, aby sa vo voľných chvíľach neprestajne učila všetkému, čo jej bude dosiahnuteľné a chránila sa pred svetskými márnosťami. Tejto rady sa držala verne celý život (Valehrachová, 1975).

Talentovaná botanička ovládala šesť jazykov

Keď mala iba šestnásť rokov vrátila sa naspäť do Turca vypomáhať chorľavejúcej tete Ľudmile Kuorkovej v škole. Izabela vždy túžila stať sa učiteľkou, no vyhovela nátlaku otca a stala sa poštárkou. Keď však jej teta a učiteľka Ľudmila Kuorková ochorela vynikajúco zvládla triedu plnú žiakov ako zastupujúca učiteľka. V tejto chvíli sa jej aspoň na krátky okamih splnil sen stať sa učiteľkou. Neskôr zastupovala sesternicu na pošte v Telgárte. V apríli 1886 je prišlo nariadenie vykonať odbornú poštársku skúšku v Revúcej a vymenovanie otvoriť poštový úrad v Blatnici v Turci. V roku 1886 zložila poštársku skúšku a krátko potom jej ministerstvo udelilo dekrét na poštový úrad v Blatnici v Gaderskej doline. Otvorila teda spomínaný poštový úrad 6. mája 1886. Po všetkých starostiach okolo otvorenia poštového úradu sa dostala do Gadera. Ten sa jej zdal ako zázračná krajina, v ktorej sa stratili všetky jej ťažkosti.



Obr. 2: Blatnická dolina v Turci bola pre I. Textorisovú rajskou záhradou

Fig. 2: Blatnická dolina valley in Turiec region was the Garden of Eden for Izabela Textorisová

Napriek neprajnosti doby, v ktorej žila boli obdivuhodné jej jazykové vedomosti. Túžba po vzdelaní ju poháňala neustále vpred. Popri náročnej poštárskej práci v Blatnici, starostlivosti o rodičov a sestry sa dokázala sama naučiť až šesť jazykov. Tieto schopnosti boli v tamojšej dobe skutočnou raritou. Izabela Textorisová ovládala základy latinčiny, nemecký, francúzsky, ruský a čiastočne taliansky jazyk. Dozvedáme sa, že vedela aj intenzívne po rumunsky. Tieto znalosti boli pre ňu veľmi užitočné pri jej zanietenom štúdiu prírodných vied. Usilovne prevracala strany nemeckého určovacieho kľúča a neúnavne študovala. Keď sa pri určovaní vyskytli prípady zahalené rúškom tajomstva, pomohli osobnosti ako Vraný, Holuby, Brančík, Kmeť a neskôr i budapeštianski botanici. V jej milovaných blatnických vrchoch v roku 1891 botanizoval aj János Wagner (1813 – 1904). Bol to maďarský botanik študujúci na Slovensku. Počas štúdia na učiteľskom ústave v Kláštore pod Znievom zozbieral koncom 19. storočia turčianske rastliny a neskôr napísal v maďarskom a nemeckom jazyku súborné dielo pod názvom Turčianske cievnaté rastliny. Niekto mu pripomenul, že aj Izabela Textorisová zanietene zbiera rastliny a navštívil ju. Nadchol ho jej lykovec voňavý (*Daphne cneorum*). Keď o niekoľko rokov vyšla v tlači jeho enumerácia turčianskych rastlín a Izabele Textorisovej poslal exemplár, uvidela tam čierne na bielom: Herbarium Textoris. Bola nadšená. Nemohla však nijako ovplyvniť, že jej prekrásny lykovec nesprávne uviedol ako *Daphne arbuscula*.



Obr. 3: Objaviteľský skvost I. Textorisovej – lykovec voňavý

Fig. 3: The treasure discovered by Textorisová – garland flower

Po niekoľkých rokoch prišla maľovať do blatnického okolia floristická ilustrátorka Vera Csapody (1890 – 1985). Dozvedela sa o Izabele Textorisovej, že má ešte centúriu turčianskych rastlín dovtedy ešte neuverejnených. Mrzelo ju to. Ozvala sa jej z Budapešti, že Sándor Javorka (1883 – 1961) by to veľmi rád uverejnil. Vedela však veľmi dobre, že botanické časopisy po vojne veľmi upadli, tak to nechala tak. Nikdy jej ani na rozum neprišlo, žeby mala svoje skúsenosti spracovávať týmto spôsobom. Botanika pre ňu znamenala najmä útočisko, akýsi farebný ostrov vo všednosti každodenného života (Valehrachová, 1975).

Rozprávkový príbeh dvoch dolín

Rovnako, ako pred viac než sto rokmi, ešte za života Izabely Textorisovej sú aj v súčasnosti pre každého milovníka prírody Gaderská a Blatnická dolina skutočnými rajskými záhradami. Slnečné lúče sa odrážajú v priezračnej vode farby akvamarínu, ako v dokonalom prírodnom zrkadle. Nádherné horské hrebene vábia povzniesť sa k nebu a farebný koberec lúk priam pozýva na blahodárny odpočinok. Málokto by odolal takejto kráse. Príroda tu musela švihnúť čarovným prútom, keďže práve na tomto mieste vyrástlo toľko vzácnych rastlín.

Pri poznávaní prírodných hodnôt v prostredí Veľkej Fatry, Blatnickej a Gaderskej doliny objavila Izabela Textorisová niekoľko vzácnych rastlín. Medzi nimi lykovec voňavý, cyklámen fatranský a plesnivec alpínsky (Magic a kol. 1978). V odbore botaniky sa stala známou a uznávanou odborníčkou najmä v znalosti flóry Turca. Obdivuhodné je, že popísala viac než sto rastlín v turčianskom regióne. Svoje poznatky neskôr publikovala v odborných časopisoch väčšinou však pod pseudonymom. Naďalej udržiavala kontakty s poprednými slovenskými i maďarskými botanikmi. Vo svojom prekrásnom pôsobisku, kde si pripadala ako v rajskej záhrade mala na dosah širokú paletu rastlín teplomilných, tieňomilných a vlhkomilných. Poštárske povinnosti ju až tak nezaťažovali. V tomto období prichádzali, ale aj odchádzali najmä listy adresované vysťahovalcom do Ameriky. Veľkú časť zaberala jej vlastná pošta, ktorú si vymieňala s uznávanými osobnosťami botanického sveta z Nemecka, Maďarska, Švédska, ale aj Česka. Neboli to ale obyčajné listy. Boli starostlivo zabalené, nakoľko obsahovali tak vzácny a krehký materiál. Poštovné bolo v tejto ťažkej dobe drahé a tak naň obetovala veľkú časť svojho skromného platu. Našťastie, ochotných odborníkov mala aj na blízku. Práve učiteľovi Václavovi Vranému, ktorý ju ako prvý zasvätil do botanickej činnosti poslala naliehavú správu, že na svojej vychádzke objavila zvláštny kvet, ktorý nenašla v žiadnom herbári. Obratom dostala ohromujúcu odpoveď o jej úžasnom objave. Václav Vraný je totiž odpísal, že objavila dovtedy neopísanú rastlinu. Viaceré

osobnosti vtedajšieho botanického sveta dali hlavy dokopy a „rodný list“ plesnivca alpínskeho bol na svete. Práve túto krásnu rastlinu objavila skromná blatnická poštárka.



Obr. 4: Svoje vedomosti si vymieňala s mnohými zahraničnými botanikmi, hoci na poštovné minula veľkú časť svojho skromného platu

Fig. 4: She shared her knowledge with many renowned botanists from abroad although she spent a large amount of her modest income for postage expenses



Obr. 5: Cyklámen fatranský a plesnivec alpínsky.
Aj tieto vzácne rastliny patria medzi objavy skromnej blatnickej poštárky I. Textorisovej.

Fig. 5: The Fatra sowbread and Edelweiss.
Even these rare plants are among the discoveries of I. Textorisová – the modest postwomen from Blatnica.

Nielen plesnivec, ale aj bodliak

Z pestrej palety kvetov, ktoré ponúkala príroda Izabelu Textorisovú fascinoval najmä svet bodliakov. Pre miestnych obyvateľov to bolo čudné a nepochopiteľné. Bodliaky považovali za zbytočnú burinu, ktorú zo svojich záhrad nemilosrdne vytrhávali. V Gaderskej doline ich rastie neúrekom. Podobajú sa ako vajce vajcu a bežní ľudia v nich nevidia rozdiely. Pre Izabelu Textorisovú však tieto rozdiely neviditeľné neboli. Jedného dňa pri výlete v sedle na Tlstej objavila bodliak odlišný od jeho pichľavých „súrodencov". V jeho hodnotení bola opatrná, no vážené osobnosti botanického sveta sa opäť zhodli, že objavila rastlinu, ktorá dovtedy nebola opísaná. Pomenovali ho preto po jej objaviteľke na *Carduus* ×*textorisianus* Margittai. Aj vďaka tomuto objavu sa Izabela Textorisová zapísala zlatými písmenami do dejín botaniky. Tento druh bodliaka, ktorý objavila v roku 1893 pomenoval jej menom významný maďarský botanik Antal Margittai (1880 – 1939).

Jej rozsiahly herbár je uložený na katedre botaniky Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Dodnes z neho čerpajú informácie významní odborníci. Rovnako aktívne sa využíva na vedecké, ale aj pedagogické účely.

Okrem botaniky patrili medzi Textorisovej záľuby aj astronómia, mineralógia a speleológia.

Na známkach i medzi nebeskými telesami

V roku 1996 vydalo Ministerstvo dopravy, pôšt a telekomunikácií SR v rámci emisného radu „Europa" s tematickým zameraním na významné ženy sériu Izabela Textorisová s 2 príležitostnými známkami v nominálnych hodnotách po 8 Sk. Slovenská astronomická spoločnosť pri SAV pomenovala po nej planétku objavenú P. Kušnirákom v Ondřejove v roku 2004. Dostala meno (30252) Textorisová = 2000 HE24

Posledná kapitola života láskou k prírode naplneného života sa uzavrela 12. septembra 1949 v Krupine. Jej telesné pozostatky sú uložené na martinskom Národnom cintoríne, po boku ďalších významných osobností.

Týchto niekoľko riadkov odkrylo tajomstvo jej užitočného, vnútorného bohatého a najmä šťastného života.



Obr. 6: Séria známok vydaných na počesť Izabely Textorisovej z roku 1996

Fig. 6: A series of stamps issued in the honour of Izabela Textorisová in 1996

Použitá literatúra:

VALEHRACHOVÁ M. 1975: Izabela Textorisová – Zo života slovenskej botaničky, Mladé letá, Bratislava, 202 pp.

MAGIC D., BOSÁČKOVÁ E., KREJČA J., UŠÁK O. 1978: Atlas chránených rastlín. Obzor, Bratislava, 260 pp.

RUNKOVIČ G. 1982: Kapitoly o prírode a kvetoch, Osveta, Martin, 224 pp.